

R e c e n z j a

rozprawy doktorskiej mgra Szymona Drei pt. *Kwestia Krymu i Tatarów krymskich w polskiej literaturze politycznej (do II wojny światowej)*, ss. 251

W badaniach politologicznych nośne pole poznawcze stanowi rozpoznawanie rezonansu tradycji w funkcjonowaniu współczesnej komunikacji społeczno-politycznej zarówno w wymiarze wewnątrzpaństwowym, jak i międzynarodowym. Zegzemplifikowanie tego zagadnienia analizą polskiej publicystyki na tematy krymskie jest ważnym wyzwaniem definiującym stan stosunków polsko-tatarskich (krymskich), a w tym przewartościującym ujawniające się, a w tym względzie relacje zmitologizowane między stronami. W przedstawionej do oceny rozprawie podjęto próbę określenia specyfiki kształtowania się w długim procesie dziejowym stosunków polsko-krymskich; ukazania zainteresowania nimi przez polskie piśmiennictwo polityczne. Jest to nośne holistyczne wyzwanie badawcze.

Wykład zaprezentowano we *Wstępie*, czterech rozdziałach, zatytułowanych kolejno: I *Wprowadzenie do historii politycznej Krymu i krymskich Tatarów*, II *Piśmiennictwo polityczne w Polsce pochodzące z kręgów polskich dotyczące Tatarów krymskich do końca XVIII wieku*, III *Polskie piśmiennictwo polityczne dotyczące Krymu i Tatarów w XIX wieku*, IV *Krym i Tatarzy w polskiej literaturze politycznej 20-lecia międzywojennego, Zakończenia, Bibliografii, Aneksów, Summary*. Jest to logiczny i spójny układ prezentowanych kwestii poznawczych.

Ich nośność zawiera się przede wszystkim w: 1. Ukazaniu Krymu oraz zamieszkujących tam Tatarów z polskiego punktu widzenia w długim horyzoncie czasu, 2. Wskazaniu politycznego położenia Tatarów krymskich w procesie przemian kulturowych tej przestrzeni geograficznej, 3. Wskazaniu głównych ogniw kontaktów, ujawniających się w stosunkach Polski i Tatarów krymskich, 4. Usystematyzowaniu wiedzy o polskim piśmiennictwie politycznym dotyczącym Tatarów krymskich w podziałach: do końca XVI w XIX i do połowy XX w., 5. Określeniu ideowego podejścia, ujawniającego się w polskim piśmiennictwie politycznym dotyczącym Krymu i Tatarów krymskich.

Przekonywująca jest przyjęta w rozpoznawaniu problemu hipoteza badawcza: polskie piśmiennictwo polityczne na temat Krymu i Tatarów krymskich na przestrzeni stuleci było obrazem dynamicznym, zmieniającym się pod wpływem aktualnych w danym okresie prądów zmysłowych i religijnych, trwałych i nietrwałych sojuszy politycznych, a nawet pod wpływem kształtującej się mody. Podkreśla się tu, że polskie piśmiennictwo było podatne na zewnętrzne oddziaływania kulturowo-cywilizacyjne; było ściśle powiązane z tendencjami życia politycznego. Z redakcyjnego punktu widzenia proponuję zastąpienie pojęcia „na przestrzeni stuleci” na np. „w ciągu stuleci”. Kategorie „czas” i „przestrzeń” mają bowiem w języku naukowym wyraźnie określony zakres treści.

Właściwie objaśnia się kwestie metodologiczne przyjęte w rozpoznawaniu problemu. Podkreśla się wagę indukcyjności, tj. na podstawie ustaleń cząstkowych formuje się wnioski całościowe. Istotne jest posłużenie się metodami historyczną oraz porównawczą. Metoda historyczna ujawnia rozpoznawanie genezy zjawisk politycznych, traktuje się łącznie ich aspekty strukturalne, funkcjonalne. Metodą porównawczą wykrywa się i ukazuje podobieństwa i różnice ujawniające się między procesami i zjawiskami. Metoda

ta jest nośna zwłaszcza w analizie zjawisk politycznych w długim horyzoncie czasowym.

Oceniając zawartość merytoryczną rozprawy zauważa się ujęcie chronologiczno-problemowe. W rozdziale pierwszym wyodrębniono 9 kwestii poznawczych, tj. 1. Warunki geograficzne Krymu, 2. Zarys dziejów Półwyspu do czasów mongolskich, 3. Od imperium Mongołów do chanatu krymskiego, 4. Chanat krymski do czasów upadku Wielkiej Ordy, 5. Chanat krymski a Rzeczpospolita i Wielkie Księstwo Moskiewskie do końca XVI wieku, 6. Ku upadkowi Krymu w XVII i XVIII stuleciu, 7. Polityka carska wobec Krymu, rewolucja i walka o zachowanie tożsamości narodowej Tatarów krymskich (1783-1921), 8. Sierp, swastyka i sierp. Walka Tatarów o autonomię polityczną i kulturalną (1921-1944), 9. Walka o zachowanie tożsamości narodowej i powrót do ojczyzny (1944-2014). Jest to właściwy podział na sekwencje chronologiczne. Ujawnia się w nim czytelnie podział polityczny dziejów Krymu i losów Tatarów krymskich. Z redakcyjnego punktu widzenia nie jest przekonywujący tytuł rozdziału, tj. *Wprowadzenia do historii politycznej...*. Sformułowanie to w rozumieniu naukowym pretenduje do analizy *stricte* historycznej, tj. do chronologicznego ukazania historii politycznej Krymu; wydaje się lepiej tytuł określić, np. *Ogniwa dziedzictwa przeszłości politycznej Krymu i Tatarów krymskich*. Podobnie podrozdział 2, tj. *Zarys dziejów Półwyspu* nie jest właściwy; *zarys* ukierunkowuje czytelnika w języku naukowym na ujęcie systemowe, a w rzeczywistości jest to etap w procesie dziejowym Krymu.

Oceniając poszczególne ogniwa prezentowanego wykładu zauważa się zbyt lakoniczne ukazanie warunków geograficznych. Z punktu widzenia geopolityki i nośności politycznej Krymu wydaje się, że warto dokonać pogłębionej prezentacji specyfiki geograficzno-przyrodniczej tej przestrzeni. Charakteryzując dzieje kulturowe Krymu przypomina się osadnictwo ludzkie datujące się tam od późnego paleolitu. Wskazuje się, że w II tys. p.n.e.

zamieszkiwało tam plemię, od nazwy których stosowano określenie przestrzeni krymskiej *Tauryką*. Przestrzeń ta znalazła się w polu uwagi geografa i historyka Herodota. Przedstawił ją w niekorzystnych relacjach, m.in. jako krwawych rozbójników (gdzie składano ofiary z ludzi). Przypomina się ogniwa zasiedlenia Krymu przez ludność kimeryjską i scytyjską oraz ogniwa kontaktów nawiązywanych z Grecją, zamieszkujących południowo-wschodni brzeg Morza Czarnego oraz z Rzymem prowadzącym politykę ekspansji terytorialnej, następnie z Bizancjum. W kolejnych stuleciach przybyły tam plemiona pochodzenia turskiego – Hunowie oraz Goci, Chazarowie, Pieczyngowie, Rusowie, Tatarzy. Zwraca się uwagę, że nazwa „Tatar” jest różnie objaśniana i rozumiana (s.27). Często uznawano ich jednak za plemię mongolskie. W polskiej przestrzeni kulturowej termin funkcjonuje od XIII w. od najazdów mongolskich. Mongołowie na arenie politycznej pojawili się w I w. n.e. Dalej wskazuje się na rolę polityczną, jaką odegrał w dziejach politycznych Czingizchan (1162-1229) i jego potomkowie, oraz na utworzenie państwa – Złotej Ordy (obejmującej zachodnią Azję oraz południowo-wschodnią Europę). W XV w. państwo podzieliło się na kilka chanatów, a w tym chanat krymski, którego umacnianiem pozycji zajął się Hadzi Gieriej, i którego Jan Długosz przedstawił jako przyjaciela Polski i Polaków.

Podkreśla się, że na początku XVI w. nastąpiło zbliżenie pomiędzy Rzeczpospolitą a Krymem, w 1521 r. doszło do zawarcia sojuszu między stronami przeciw Moskwie (s.45). Nie był on trwały, jak też inne porozumienia zawierane pomiędzy stronami w XVI w. Po 1569 r. tj. po unii lubelskiej Krym znalazł się w bezpośrednim sąsiedztwie Rzeczypospolitej, a w ślad zatem zaczęły się wojenne najazdy terytorialne i wojny (ukazano je w podrozdziale 6.). W 1783 r. Półwysep Krymski został włączony do państwa rosyjskiego, Rosja zobowiązywała się traktować mieszkańców, jak własnych obywateli oraz uznawać ich odrębność kulturową i religijną (s.57). W praktyce politycznej włączono go w nurt carskiej polityki administracyjnej, utworzono Okręg

Taurydzki, w 1802 r. przekształcono go w gubernię taurydzką ze stolicą w Symferopolu. Podział ten trwał z niewielkimi zmianami do 1917 r. Społeczność tatarska poddana została rusyfikacji. Szerokie jej kręgi opuściły region; szacuje się ją na ok. 100 tys. osób. Udawali się głównie do Turcji. Ich miejsce zasiedlali Rosjanie, Niemcy, Żydzi, Grecy i inne grupy etniczne. Szacowano, że w 1917 r. na Krymie społeczność tatarska stanowiła ok. 25% ogółu mieszkańców (s.59). W II połowie XIX w. ujawniły się tendencje, umacniające tatarskość tej społeczności. Ważną rolę w tym względzie pełnił Ismail bej Gaspyrały (1851-1914), od 1879 r. sprawujący urząd przewodniczącego miasta Bachczysaraj. Od 1883 r. wydał dwujęzyczną (tatarsko-rosyjską) gazetę „Teradżyman” w mieście założył szkołę dla młodzieży tatarskiej. Wyraźne ożywienie tatarskiego ruchu politycznego nastąpiło w czasie przemian rewolucyjnych w imperium rosyjskim na początku XX w. Zaczęły powstawać struktury organizacyjne (co ukazano w podrozdziale 7). W 1920 r. przestrzeń tę zajęli bolszewicy. W 1921 r. chcąc pozyskać Tatarów proklamowali Autonomiczną Radziecką Socjalistyczną Republikę Krymu (s.66). Rzeczywistość polityczną lat 1921-1944 (ukazano w podrozdziale 8), a w tym zjawisko tzw. „tataryzacji Krymu” oraz jej niszczenia w ramach tzw. „jeżowszczyzny”. Kolejnej gehenny politycznej doświadczyła społeczność Krymu w czasie II wojny światowej; deportowano z niego ok. 200 tys. osób. Nowa rzeczywistość ujawniła się tam w 1954 r., tj. po włączeniu regionu w skład republiki ukraińskiej. Likwidowano wtedy ślady obecności ludności tatarskiej. W 1967 r. ludność tatarska uzyskała ponownie możliwość osiedlania się na Krymie. W realizacji nie było to proste wyzwanie, co ukazuje się w podrozdziale 9.

Wartość poznawcza rozdziału pierwszej rozprawy polega przede wszystkim na: 1. Dostarczeniu wiedzy faktograficznej o dziejach politycznych społeczności tatarskiej na Krymie, 2. Wskazaniu okoliczności powodujących jej osiedlanie się w tej przestrzeni geograficznej, 3. Wskazaniu historycznych ogniw kształtujących relacje tatarsko-polskie, 4. Ukazaniu przeszłości i

teraźniejszości relacji Rosji i Krymu, 5. Określeniu tożsamości politycznej Tatarów krymskich kształtowanej w procesie dziejowym, a w tym w wymiarze geopolitycznym.

W rozdziale drugim rozprawy charakteryzując piśmiennictwo polityczne w Polsce dotyczące Tatarów krymskich do końca XVIII wieku, wyodrębniono podrozdziały: 1. Najdawniejsze polityczne piśmiennictwo polskie o Tatarach (do końca XVI wieku), 2. Pamiętnikarze, żołnierze, politycy. Chanat krymski w polskiej publicystyce politycznej doby sarmackiego baroku, 3. Polska literatura polityczna na temat Krymu w czasach saskich i Oświeceniu. Jest to istotna część rozprawy, holistycznie okazująca zainteresowanie Krymem w Polsce w długim horyzoncie czasu. Przypomina się tu, że za pierwsze kontakty państwa polskiego z Tatarami uznaje się ich napad w 1241 r. na Polskę. Niewiele zachowało się o nim wzmianek w historiografii polskiej (s.76). Za pierwszą charakterystykę społeczności tatarskiej uznaje się opis Benedykta Polaka, który odbywał podróż w latach 1246-1247 do chana Złotej Ordy. Na uwagę w relacjach o Tatarach zasługują opisy Jana Długosza, który ich najazd w 1241 r. na ziemie polskie określał mianem kary zesłanej przez Boga na Polaków za rozliczne grzechy (s.77).

Przypomina się tu stosunek do Tatarów włoskiego humanisty osiadłego w Polsce Filipa Kallimach, uznawanego za wybitnego mówcę zagadnień turecko-tatarskich. Przywołuje się w wykładzie uwagi o Tatarach i Krymie Konstantego Michajłowicza, Mikołaja Rozenbarskiego, Macieja Karpiga, Marcina Bielskiego, Aleksandra Gwagininię, Macieja Strykowskię, Jędrzeja Tarnowskiego, Marcina Broniewskiego oraz pamiętniki i diariusze innych autorów; ujawniano w nich obraz „wrogów chrześcijaństwa” (s. 87). Podobnie ukazano zainteresowanie chanatem krymskim i jej mieszkańcami w XVII i XVIII w., co zaprezentowano w podrozdziale 2. W analizie poznawczej zauważa się, że w czasach nowożytnych w rzeczywistości umacnia się kontaktów polsko-tatarskich obniżał się o nich stan wiedzy (s.107). W

podrozdziale 3 rozprawy prezentuje się ich stan. Wartość poznawcza rozdziału polega przede wszystkim na: 1. Usystematyzowaniu wiedzy o staropolskim zainteresowaniu problematyką tatarską i krymską, 2. Podjęciu próby oceny krytycznej, przewartościowującej to zainteresowanie, 3. Wpisaniu opisów Tatarów w kontekst wiedzy cywilizacyjnej o ich odrębności kulturowej, 4. Powiązaniu opisów spraw tatarskich z procesem kształtowania się politycznej rzeczywistości o zasięgu europejskim, 5. Określeniu stanu staropolskiej kultury politycznej.

W rozdziale trzecim rozprawy charakteryzując polskie piśmiennictwo polityczne dotyczące Krymu i Tatarów w XIX wieku wyodrębniono podrozdziały: 1. Początki naukowej refleksji o Tatarach krymskich w polskim piśmiennictwie politycznym XIX wieku, 2. Z podróży na Krym w XIX wieku. Refleksje polityczne polskich turystów. Przypomina się tu opracowania poświęcone Tatarom, określane mianem studiów naukowych, a wśród nich opracowanie Tadeusza Czackiego opublikowane w 1816 r., pt. *Tatarzy* (s.114). Na początku XIX w. społeczność tatarską sytuowano w obcym, nieeuropejskim kręgu kulturowym, podkreślano jej ślady okrucieństwa, podkreślano potrzebę walki *cywilizacji przeciwko dziczy*. Zauważa się w analizie poznawczej że europocentryczny ogląd Tatarów wzmacniał negatywny ich wizerunek; podkreślono, że powodowali oni upadek cywilizacji, ugruntowywali barbarzyństwo. Wskazuje się, że wrogość w postrzeganiu ord tatarskich wynikała z zaszłości historycznych i sytuacji politycznej, w jakiej znaleźli się autorzy tworzący w zaborze rosyjskim. Aczkolwiek zauważa się, że kategorie „dziczy”, „barbarzyństwa” były używane głównie wobec Tatarów krymskich, zaś społeczność tatarską zamieszkującą w ramach Rzeczypospolitej obdarowywano pochwałami za wierność, waleczność i przywiązanie do państwa i jego władców. Np. Józef Ignacy Kraszewski pisał o nich: *Tatarowie w latach 1396 i 1397 osiedli nad Waką i w miejscu zwanym od liczby osadników Sorok-*

Tatary, na samych także Wilna przedmieściach stali się użytecznymi krajowi odpłacili wiernością, łagodne obejście (s.116-117).

W analizie zauważa się w określeniu kulturowo-cywilizacyjnym Tatarów dużą wagę przywiązywano do ich odrębności religijnej. Ona generowała formę ustroju, cywilizacji charakteru narodowego. Istotne ogniwo poznania stanowi odniesienie tożsamości tatarskiej do rosyjskich wartości kulturowych.

Przypomina się tu, że w pierwszej ćwierci XIX w. w Wilnie i Petersburgu ujawniło się zainteresowanie badaniami orientalistycznymi. Zaangażowanie w m.in. ujawniali Polacy. W nurcie tym znalazły się sprawy Krymu. Równolegle z zainteresowaniami poznawczymi ujawniło się podróżnictwo (turystyka). W wykładzie wskazuje się jego uczestników, w tym ludzi życia publicznego, jak np. ksiązę Sobiecha, generał Karol Kaczkowski, czy poeta Adam Mickiewicz, Józef Ignacy Kraszewski. Ukazywali oni odmiennie swoją recepcję Krymu. Ścierały się ich opinie, co ukazano z dużą starannością w analizie poznawczej.

Wartość poznawcza wiedzy zaprezentowanej w rozdziale trzecim rozprawy zawiera się przede wszystkim w: 1. Usystematyzowaniu wiedzy o zainteresowaniu Krymem przez Polaków w XIX w, 2. Odczytaniu różnych opcji kulturowych w recepcji Krymu przez Polaków, 3. Określeniu postępującego procesu rusyfikacji Krymu i jednocześnie obumierania tam tatarskości, 4. Ukazaniu stanu tożsamości Tatarów zamieszkujących na Krymie w XIX w, 5. Ukazaniu stanu polskiej myśli politycznej z XIX w.

W rozdziale czwartym rozprawy, dotyczącym postrzegania Krymu i Tatarów w polskiej literaturze politycznej w okresie międzywojennym wyodrębniono podrozdziały: 1. Tatarzy krymscy a II Rzeczpospolita, 2. Kwestia krymska w politycznym piśmiennictwie prometejskim i naukowym II Rzeczypospolitej, 3. Tatarzy o Tatarach „Rocznik Tatarski”, „Życie Tatarskie”, „Przegląd Islamski”, 4. Półwysep Krymski na łamach „Myśli Karaimskiej”. Są to nośne poznawczo zagadnienia zarówno z punktu widzenia faktograficznego, jak i eksplanacyjnego. Wskazuje się tu, że odzyskanie przez

Polskę niepodległości w 1918 r. otworzyło nowy rozdział w postrzeganiu przez Polaków społeczności krymskiej. Niechęć wobec niej ustąpiła dość gwałtownie miejsca wzajemnemu szacunkowi i chęciom współpracy (s. 133). W wykładzie dostarcza się uporządkowanej faktografii o zbliżeniu obu społeczności, a w tym o ładzie instytucjonalnym zajmującym się zagadnieniami tatarskimi, jak np. o działalności Instytutu Wschodniego. Przypomina się, że wydawał on publikacje zarówno o tematyce *stricte* politycznej, jak i naukowej dotyczące problemów krymskich. W 1930 r. opublikowano np. pracę Dżafera Seydamenta, pt. *Krym*, która dotyczyła dziejów Tatarów krymskich. Wskazuje się tu na różne ogniwa aktywności organizacyjnej Tatarów polskich; przypomina się, że w II Rzeczypospolitej mieszkało ich 5425 (s.141). Wtedy też ujawniano zainteresowanie Krymem jako swą dawną ojczyzną (s.144).

W dalszej części wykładu dostarcza się usystematyzowanej wiedzy o kwestii krymskiej w piśmiennictwie prometejskim oraz naukowym okresu międzywojennego. Zwraca się m.in. uwagę na myśl intelektualną historyka i filozofa Feliksa Konecznego. Starannie dokonuje się w wykładzie analizy zawartości merytorycznej pism: „Rocznik Tatarski”, „Życie Tatarskie”, „Przegląd Islamski”. Analizuje się teksty dotyczące Tatarów wykonane przez swych przedstawicieli oraz dokonuje ich prezentacji biograficznych. Dopełniającą wartość tej analizy ma prezentacja „Myśli Karaimskiej”. Na łamach pisma istotne miejsce zajmowały zagadnienia krymskie.

W refleksji uogólniającej podkreśla się, że niełatwym wyzwaniem jest zmiana pokutującego w powszechnej świadomości wizerunku Tatara jako przekupnego rabusia, podstępного i strasznego wojownika, odwiecznego wroga narodu polskiego. Wizerunek ten, mający podstawy historyczne przede wszystkim w XVII w., został ugruntowany jeszcze przez Henryka Sienkiewicza na kartach *Ogniem i mieczem* (s.183).

Wartość poznawcza rozdziału czwartego rozprawy zawiera się przede wszystkim w: 1. Usystematyzowaniu wiedzy o rozwoju tatarskiego życia

kulturowego w II Rzeczypospolitej, 2. Wskazaniu źródeł pomyślnego jego rozwoju – wsparcia ze strony oficjalnych czynników politycznych, 3. Wskazania roli wyznaczanej Tatarom w realizacji polskiej polityki antyrosyjskiej, 4. Określeniu osiągnięć twórczych społeczności tatarskiej w II Rzeczypospolitej, 5. Określeniu polskiej myśli politycznej urzeczywistnianej przez tzw. wschodnie instytucje kulturowe II Rzeczypospolitej.

Integralną część poznawczą rozprawy stanowi *Zakończenie*, w której Autor wskazuje na podjęcie polemiki z komunistyczną historiografią radziecką o geopolitycznym położeniu Krymu; z obecnymi wypowiedziami polityków i badaczy rosyjskich w kontekście włączenia Krymu do Rosji. W uogólniającej refleksji poznawczej podkreśla się potrzebę postrzegania Krymu jako podmiotu odrębności politycznej, sytuującej się w świecie wartości orientalnych.

W prezentacji bibliografii wyodrębniono kategorie: I Materiały i źródła, II Studia i opracowania, III Czasopisma prometejskie, tatarskie i karaimskie (a w nich wskazano artykuły odnoszące się do tematu rozprawy), IV Źródła internetowe. Jest to wielce starannie wykonane zestawienie materiałów i literatury przedmiotu. Do zestawienia tego należy dodać jeszcze kilka tytułów, jak np. *Polacy na Krymie*, pod red. Edwarda Walewandra (Lublin 2004).

W *Aneksie* zamieszczono teksty: 1. *Traktatu w Küczük Kajnardży 10 (21) lipca 1774 r.*, 2. *Najwyższy manifest wielkiej cesarzowej Katarzyny II o przyjęciu Półwyspu Krymskiego...*, 3. *Kirimli Vigit (Edige Kirimal Szymkiewicz) W odpowiedzi ukraińskim imperialistom....* Dokumenty te wzbogacają wiedzę prezentowaną w wykładzie. Dokumenty te należy wzbogacić o informacje dotyczące miejsca przechowywania (s.229). oraz pochodzenia (s.249).

Zaprezentowany w rozprawie problem badawczy jest oryginalnym osiągnięciem naukowo-badawczym. Wartość rozprawy wyraża się przede wszystkim w: 1. Usystematyzowaniu wiedzy o polskiej recepcji politycznej Krymu i Tatarów krymskich w długim procesie dziejowym (od średniowiecza do II wojny światowej), 2. Zgromadzeniu i starannym wykorzystaniu

piśmiennictwa staropolskiego, XIX i XX w. do współczesności dotyczącego zagadnień tatarskich, 3. Wskazaniu kierunków kształtowania się myśli i kultury politycznej, sytuujących się w procesie przemian kulturowych i cywilizacyjnych, 4. Wskazaniu siły i znaczenia komunikacji piśmienniczej, a w tym w kreśleniu mitów, stereotypów politycznych, 5. Wskazaniu rezonansu tradycji w kształtowaniu współczesnych wartości kulturowo-cywilizacyjnych, co podkreśla się w *podsumowaniach rozdziałów i zakończeniu*.

Wskazując na tzw. słabsze strony dysertacji, aczkolwiek nie umniejszające jej zasadniczych wartości, odczuwa się niedosyt określenia stanu badań, tj. krytycznej oceny chociażby najnowszych publikacji dotyczących prezentowanego problemu. Uważna lektura dysertacji przekonuje, że jest napisana w sposób komunikatywny, zauważa się usterki redakcyjne, jak np. s. 2 „Chanatu Krymskiego”, s. 18 formę kolektywną „możemy” zamiast zapisu bezosobowego, s. 74 „na przestrzeni stuleci” (odrębnymi kategoriami są czas i przestrzeń), s. 77 pojęcie „szereg” ma swój zakres treści, s. 113 i in. „Rzeczpospolita” ale w „Rzeczypospolitej”, s. 186 „P. N. Nadiński” w polskiej tradycji intelektualnej wskazuje się pełne imiona wskazywanych osób, s. 186 „oherki” powinno być „oczerki”.

Z przekonaniem wyrażam opinię, że rozprawa mgra Szymona Dreja, pt. *Kwestia Krymu i Tatarów krymskich w polskiej literaturze politycznej (do II wojny światowej)* jest oryginalnym osiągnięciem naukowym. Biorąc pod uwagę wartość merytoryczną, jak i wykonanie redakcyjne wnioskuję o przyjęcie jej do dalszego procesowania w przewodzie o uzyskanie przez mgra Szymona Dreja stopnia doktora nauk społecznych w zakresie nauk o polityce.

UNIwersytet Gdański
Wydział Nauk Społecznych
Andrzej Chodubski
Prof. zw. dr hab. Andrzej Chodubski

Gdańsk, w grudniu 2014 r.